

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Методологія наукової діяльності»
обов'язкових компонент
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

081 Право (правозастосування)

за темою – «Інформаційна база наукового дослідження»

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024р. № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін Протокол
від 25.06.2024р. № 23

Розробник:

завідувач кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат економічних наук, доцент Лук'янихіна О.А.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародних економічних відносин ННІ бізнес-технологій "УАБС" СумДУ, доктор економічних наук, професор Таранюк Л.М.
2. Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор Осадчий Ю.Г.

Навчальні питання:

1. Інформація: сутність, види.
2. Наукова інформація: види джерел інформації та їх використання при проведенні науково-дослідницької роботи.
3. Пошук необхідної наукової інформації при проведенні наукового дослідження.
4. Порядок обробки та групування інформації.
5. Вимоги до оформлення списку використаних джерел інформації.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: закон України від 26.11.2015р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016, № 3, ст.25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
2. Про вищу освіту: закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Про інформацію: закон України від 02.10.1992р. №2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48, стаття 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року за № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. N 13, ст.64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
5. Зацерковний В. І. Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч.посіб. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2017. 236с. URL: https://isp.kiev.ua/images/Page_Image/Library/Methodology_Zatserkovny_Tishayev_Demidov.pdf
6. Кодекс наукової етики (Проект). *Наука та наукознавство*. 2005. № 3. С. 31-37. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/49520>
7. Науково-дослідницька діяльність студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та докторантів: довідник молодого вченого /А.В.Байлов, О.М.Литвин, В.В. Чумак / за заг. ред. О.М.Головка. Харків: ХНУВС: Тім Пабліш Груп, 2016. 363 с., С. 353-361

Допоміжна

1. Vdovichena , O., Vidomenko , O., Tkachuk, S., Zhuzhukina , N., & Lukianykhina , O. (2022). The use of information in the world economy: globalization trends. *Futurity Economics&Law*, 2(4), 4–11. <https://doi.org/10.57125/FEL.2022.12.25.01>
2. Каламбет С.В., Іванов Ю.В., Півняк Ю.В. Методолія наукових досліджень: Навч. посіб. Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с. URI: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/3-1.pdf>
3. Кислий В.М. Організація наукових досліджень : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2011. 224с.; С.58-74, С.118-137

4. Лук'янихіна О. А., Розанова О.М. Інформаційне суспільство як сучасний етап розвитку людства – виклики та можливості. *25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього* : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 лютого 2020 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2020. С. 385-387. URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6710>
5. Науково-технічна діяльність: системи і механізми державного управління, показники міжнародних порівнянь, результативність досліджень і розробок : монографія / Ямчук А.В., Писаренко Т.В., Куранда Т.К. та ін.. / За ред. Т.В.Писаренко. К. : УкрІНТЕІ, 2015. 238 с. URL: <http://www.uitei.kiev.ua/images/files/monografii/2015-5.pdf>

Інформаційні ресурси

1. Верховна Рада України. [сайт]. URL: <http://www.rada.kiev.ua> .
2. Державна служба статистики України. [сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Open Science in Ukraine.[сайт]. URL: <https://openscience.in.ua/ua-journals>
4. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. [сайт]. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
5. Ліга: закон. [сайт]. URL: <https://ligazakon.net/>
6. ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ). [сайт]. URL: <http://www.uitei.kiev.ua>
7. ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України». [сайт]. URL: Режим доступу: <https://stepscenter.org.ua/>

Текст лекції.

1. Інформація: сутність, види.

Процес накопичення знань в історії розвитку цивілізації нерозривно пов'язаний з інформацією.

Поняття «інформація» використовується в усіх галузях людської діяльності. Воно набуло багатозначності й інтерпретується залежно від сфери вживання. Інформація виступає одним з найважливіших факторів системи суспільних відносин. У зв'язку з цим, у сучасній філософії, теоретичних та прикладних науках не можуть підібрати однозначного трактування (змісту) категорії «інформація».

Багато авторів використовують у своїх дослідженнях ті визначення інформації, які наведені в енциклопедичному словнику:

1) «інформація – це відомості, що передаються людьми усним, письмовим або іншим способом».

2) Одночасно розглядається і більш узагальнене системне поняття:

«інформація – це загальнонаукове поняття, що включає обмін відомостями між людьми, людиною й автоматом, автоматом і автоматом; обмін сигналами у тваринному й рослинному світі; передачу ознак від клітини, від організму до організму».

Як стверджує Демкова М., для цих двох визначень характерна єдина внутрішня сутність, що дає підставу застосовувати їх для різноманітних систем.

Інформація (Кузмін О., Мельник)

1) сукупність повідомлень, які відображають конкретний аспект явища, події, виробничо-господарської діяльності;

2) повідомлення, яке дає змогу усунути невизначеність знань користувача про стан об'єкта та розвиток подій.

Інформацію класифікують за різними ознаками.

За повнотою охоплення явища:

- повна – всебічно та повною мірою розкриває сутність явища;
- часткова – відображає лише певний аспект явища, не даючи його цілісної характеристики;
- надлишкова – містить дані, що є зайвими і непотрібними для використання у конкретній ситуації.

За періодом дії:

- разова – використовується лише один раз у специфічній ситуації;
- періодична – застосовується та формується систематично, залежно від потреб;
- довгострокова – використовується протягом тривалого терміну.

За змістом:

- планово-економічна – містить дані про заплановані обсяги виробництва, реалізації, ціни тощо;
- фінансова – відображає рух грошових коштів на підприємстві, залучення інвестицій, структуру витрат;

- облікова – містить дані податкового та управлінського обліку щодо діяльності організації;
- бухгалтерська – охоплює дані, що використовуються при здійсненні бухгалтерського обліку;
- технологічна – розкриває зміст технології здійснення основних та супроводжувальних виробничо-господарських операцій;
- довідкова – містить загальнодоступні дані, використання яких полегшує здійснення всіх видів діяльності;
- адміністративна – відображає дані про права, обов'язки, відповідальність, правила та процедури в організації.

За рівнем достовірності:

- достовірна – об'єктивно і правдиво характеризує певне явище;
- недостовірна – має сумнівне походження, суб'єктивне забарвлення та потребує перевірки.

2. Наукова інформація: види джерел інформації та їх використання при проведенні науково-дослідницької роботи.

Наукова інформація – це логічна інформація, яка отримується в процесі пізнання, адекватно відображає закономірності об'єктивного світу і використовується в суспільно-історичній практиці.

Основні ознаки наукової інформації:

- наукова інформація отримується в процесі пізнання закономірностей об'єктивної дійсності, підґрунтям якої є практика, і подається у відповідній формі;
- наукова інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки, виробництва, отримані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, виробничої та громадської діяльності.

Основні джерела науково-технічної інформації:

1. Монографія – це наукова праця, присвячена глибокому викладу матеріалу у конкретній, зазвичай вузькій галузі науки. Це наукова праця одного або декількох авторів. Вона має достатньо великий обсяг: не менше 50 сторінок машинописного тексту. Це наукове видання, що містить повне й вичерпне дослідження певної проблеми чи теми.

2. Збірник – це видання, яке складається з окремих робіт різних авторів, присвячених одному напрямку, але з різних його галузей. У збірнику публікуються закінчені праці з рекомендацією їх використання.

3. Періодичні видання – це журнали, бюлетені та інші видання з різних галузей науки і техніки. В періодичних виданнях можуть друкуватись праці і їх результати. Виклад матеріалу проводиться в популярній, доступній формі.

4. Спеціальні випуски технічних видань – це документи інформаційного, рекламного плану, аналітичні, статистичні дані з певної проблеми.

5. Патентно-ліцензійні видання (патентні бюлетені).

6. Стандарти – це нормативно-технічні документи щодо єдиних вимог до продукції, її розробки, виробництва та застосування.

7. Навчальна література – це підручники, навчальні посібники, навчально-методична література.

8. Надруковані документи – це дисертації, звіти про НДР, окремі праці. Це документи для студентів, аспірантів, які займаються НДР: планові, звітні документи, статистичні та опубліковані доповіді, методичні та інструкційні матеріали.

9. Науково-інформаційна діяльність – сукупність дій, які спрямовані на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави, і яка полягає в її збиранні, аналітико-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні.

10. Інформаційні ресурси науково-технічної інформації – це систематизовані зібрання науково-технічної літератури і документації, зафіксовані на паперових та інших носіях.

11. Довідково-інформаційний фонд – це сукупність упорядкованих первинних документів і довідково-пошукового апарату, призначених для задоволення інформаційних потреб.

12. Довідково-пошуковий апарат – це сукупність упорядкованих вторинних документів, створюваних для пошуку першоджерел.

13. Інформаційні ресурси спільного користування – це сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації (бібліотека, фірми, організації);

14. Аналітико-статистична обробка науково-технічної та практичної інформації.

15. Інформаційний ринок – це система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг.

Законом України «Про інформацію» визначено головні принципи інформаційних відносин:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації та свобода обміну нею;
- достовірність і повнота інформації;
- повнота і точність інформації;
- правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації та інші.

Значення і роль інформації в тому, що, по-перше, без неї не може бути проведене то чи інше наукове дослідження, по-друге, інформація досить швидко старіє, і потрібне постійне оновлення (актуалізація) матеріалів.

За даними зарубіжних джерел інтенсивність старіння інформації становить понад 10% на день для газет, 10% на місяць для журналів, 10% на рік для книг і монографій. Окрім цього, інформація для дослідника є предметом і результатом його праці. Осмислюючи та опрацьовуючи потрібну інформацію, дослідник видає специфічний продукт: – якісно нову інформацію. При цьому підраховано, що біля 50% свого часу дослідник витрачає на пошук інформації. Тому досить відповідальним етапом наукового дослідження є вміння

оперативно знаходити і опрацьовувати потрібну інформацію з теми дослідження.

Для прискорення відбору потрібної інформації і підвищення ефективності праці в Україні створена загальнодержавна служба науково-технічної інформації (НТІ). Вона включає УкрІНТЕІ, галузеві інформаційні центри НТІ в НДІ, інформаційні центри, відділи НТІ в НДІ, конструкторських бюро на підприємствах.

Одним із напрямків діяльності ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ) є збір, аналіз та поширення науково-технічної інформації. Інститут є головною організацією державної системи науково-технічної інформації і здійснює свою діяльність у цій сфері за такими основними напрямками:

- державна реєстрація науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, захищених дисертацій, технологій та їх складових, які були створені за бюджетні кошти;
- формування фондів науково-технічної інформації та результатів науково-технічної діяльності;
- видання та розповсюдження інформаційних матеріалів, журналів, дайджестів та наукових оглядів у науково-технічній та інноваційній сферах;
- організація та проведення постійно діючих виставок новітніх технологій та розробок, конференцій, круглих столів, інших науково-освітніх заходів.

3. Пошук необхідної наукової інформації при проведенні наукового дослідження.

Важливим етапом будь-якого наукового дослідження є глибокий інформаційний пошук за даною темою, критичне усвідомлення його результатів, уточнення завдань дослідження (а можливо, й самої теми).

При цьому характерною особливістю сучасного етапу розвитку суспільства є збільшення інформаційного навантаження за нестачі релевантної (суттєвої) інформації.

Інформаційний пошук включає в себе надходження й одержання джерел інформації, які відбивають результати вже проведених раніше досліджень за даною тематикою, систематизують та узагальнюють їх, містять усі потрібні висновки.

Перший етап наукового дослідження передбачає накопичення наукової інформації з досліджуваної теми: бібліографічний пошук наукової інформації, вивчення документів, основних джерел теми, аналіз інформаційних матеріалів з обраної теми, складання огляду літератури.

Інформацію поділяють на:

- оглядову (вторинну) огляд наукових матеріалів;
- реферативну, що міститься в описах прототипів наукових завдань;
- реферативну (вторинну), що міститься в анотаціях, резюме, рефератах;
- сигнальну (вторинну)

- інформацію попереднього повідомлення;
- довідкову (вторинну) – систематизовані короткі відомості в будь-якій галузі знань.

Отже, при опрацюванні інформації її можна поділити на первинну і вторинну.

Первинна інформація – це вихідна інформація, яка є результатом безпосередніх соціологічних експериментальних досліджень, вивчення практичного досвіду (це фактичні дані, зібрані дослідником, їх аналіз і перевірка).

Вторинна інформація – це результат аналітичної обробки та публікації інформації з теми дослідження. Це опубліковані документи, огляд інформації з теми, сигнальна інформація, реферативні журнали, експрес-інформація, огляди, довідкова література – енциклопедії, словники; каталоги і картотеки; бібліографічні видання

Вторинна інформація має певні позитивні й негативні властивості, які наведено в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Характеристика вторинної інформації

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> - низька ціна; - доступність; - оперативність одержання; - можливість зіставити дані, отримані з різних джерел; - наявність даних, які не можна отримати самостійно. 	<ul style="list-style-type: none"> - неповнота даних; - негарантована надійність інформації, із деяких джерел; - можлива наявність застарілих даних; - можлива суперечливість даних із різних джерел; - методологія збирання і оброблення даних є невідомою.

У переважній більшості досліджень після оброблення і аналізу вторинної інформації переходять до збирання первинних даних, позитивні і негативні властивості яких наведено в таблиці 4.1

Таблиця 4.2

Характеристика первинної інформації

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> - збирається для конкретних цілей підприємства; - дані не застарілі; - методологію збирання даних контролює підприємство; - доступ до результатів досліджень обмежений для конкурентів. 	<ul style="list-style-type: none"> - збирання даних забирає багато часу; - потребує значних витрат; - не всю інформацію можна зібрати у такий спосіб; - у разі недостатнього рівня кваліфікації дослідників інформація може бути неточною.

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій важливим джерелом вторинної інформації став Інтернет. Для пошуку інформації в інтернеті використовують пошуковий сервер Google та багато інших. Існують

спеціалізовані програми призначені для пошуку і сортування інформації одночасно з декількох пошукових серверів. Пошук може здійснюватись за ключовими словами та форматом представлення інформації. Для прискорення пошуку іноді вказують мову документа, дату, сегмент інтернету тощо.

У нашій країні існує Державна система науково-технічної інформації (ДСНТІ), яка складається з цілої низки науково-дослідних інститутів, а також центральних галузевих центрів науково-технічної інформації і регіональних центрів науково-технічної інформації. Існує також понад 3000 науково-технічних бібліотек, які виконують роль центрів науково-дослідної інформації.

Збирання, збереження та видачу інформації здійснюють довідково-інформаційні фонди (ДІФ). В Україні є центральні, галузеві і місцеві (у НДІ, ВНЗ) ДІФ. У кожному ДІФ є основний і довідковий фонд.

1. Основний фонд (книги, журнали, звіти, переклади тощо) розміщується на полицях в алфавітному порядку за видами інформації. Дисертації, звіти, проектні матеріали й інші громіздкі матеріали мікрофільмуються зі зменшенням у 200 разів.

2. Довідковий фонд представлений в основному в бібліографічних та реферативних картках, які зберігаються в каталожних висувних шухлядах. Він містить головну картотеку, де вказані всі надруковані та ненадруковані документи, що є в ДІФ, а також каталоги та картки.

За алфавітним каталогом можна знайти будь-яку потрібну для дослідника інформацію за прізвищем автора, редактора чи назвою першоджерела.

За систематичним каталогом можна знайти інформацію з будь-якої потрібної галузі знань.

У реєстраційній картотеці періодичних видань знаходяться відомості про всі журнали, збірники, бюлетені тощо, що їх отримує та зберігає даний ДІФ.

Картотека описів винаходів налічує відомості про патенти та винаходи. Є картотека стандартів і нормативів, а також цілий ряд інших картотек інформаційних матеріалів.

Величезний обсяг фондової інформації є причиною того, що пошук потрібної для роботи довідки є справою нелегкою. Потрібну наукову інформацію дослідник отримує в бібліотеках та органах науково-технічної інформації.

Форми обслуговування читачів у бібліотеках: довідково-бібліографічне обслуговування; читальний зал; абонемент або міжбібліотечний обмін (МБО); заочний абонемент; виготовлення фото і ксерокопій; виготовлення мікрофільмів.

Для опрацювання джерел з обраної теми використовують інформаційно-пошуковий апарат бібліотеки.

Існують кілька видів інформаційного пошуку:

- ручний (за звичайними бібліографічними картками, картотеками, друкованими покажчиками);
- механічний (з мікрослайдів);
- автоматичний (електронний каталог, можна навіть через інтернет).

У бібліотеках застосовується інформаційно-пошукова мова (ІПМ) бібліотечно-бібліографічного типу: універсальна десяткова класифікація (УДК)

і бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК). УДК поділяє всі галузі знань на 10 основних класів, кожний з яких, у свою чергу, поділяється на 10 підрозділів, а кожний підрозділ – ще на 10 частин.

Універсальна десяткова класифікація

Кодове позначення індексу знань Найменування індексу знань

0 Загальний

1 Філософія, психологія

2 Релігія

3 Суспільні науки, економіка туризму

4 Філософія, мовознавство

5 Математика, природничі науки

6 Прикладні знання

7 Мистецтво, прикладне мистецтво

8 Художня література, літературознавство

9 Географія, історія

Кожна наступна цифра, яка дописується до позначення основного класу, уточнює його. Чим більше знаків в позначенні, тим детальніше розділене загальне поняття.

Як приклад використання системи УДК розглянемо позначення для навчального посібника "Методологія наукових досліджень". Воно буде таким: УДК.001.8.07. Це означає 001. – наука в цілому; 001.8 – загальна методологія, науковий аналіз і синтез; 07 – матеріали для викладання та вивчення, підручники та навчальні посібники.

Для визначення стану вивченості теми потрібно звернутись до інформаційних видань, які випускають інститути та служби науково-технічної інформації, центри інформації, бібліотеки і охоплюють усі галузі господарства. Тут можна ознайомитись не лише з відомостями про надруковані праці, а й з вміщеними ідеями та фактами. Їх характеризує новизна поданої інформації, повнота охоплення джерел і наявність довідкового апарату, що полегшує пошук і систематизацію літератури. Збір та обробку цих матеріалів в Україні здійснюють Книжкова палата України, Український інститут науково-технічної і економічної інформації (УкрІНТЕІ), Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського та інші бібліотечно-інформаційні установи загальнодержавного або регіонального рівня.

Основна маса видань названих установ поділяється на три види: бібліографічні; реферативні; оглядові.

Бібліографічні видання показують, що видано з питання, яке цікавить дослідника; часто це сигнальні покажчики без анотацій і рефератів. Їх цінність – в оперативності інформації про вихід у світ вітчизняної і зарубіжної літератури.

Реферативні видання містять публікації рефератів з коротким викладом змісту первинного документа, фактичними даними і висновками (експрес інформаційні, реферативні журнали, збірники тощо).

Виданням Книжкової палати України є бібліографічні покажчики: "Літопис книг", "Літопис газетних статей", "Нові видання України" тощо. Для пошуку та аналізу літератури, що видана в минулі роки, має ретроспективна

бібліографія, призначення якої є підготовка і розповсюдження бібліографічної інформації про видання за певний період часу в минулому. Це можуть бути: тематичні огляди, прайс-листи видавництв, пристаттєві списки літератури тощо.

На сьогодні для студентів і науковців доступні такі пошукові системи в Інтернеті (7):

1. Професійні системи (DIALOG-DataStar, STN International, Questel-Orbit, Lexis-Nexis та ін.).

2. Системи-агрегатори (EBSCOhost®, ProQuest, Gale і т. ін.).

3. Пошукові системи видавництв наукової періодики (Elsevier, Springer, Blackwell, Taylor&Francis, Wiley, Cambridge University Press, Oxford University Press та ін.).

4. Електронні бібліотеки наукових товариств (IEEE, ACM тощо).

5. Інституційні репозитарії бібліотечних консорціумів та університетів (ArXiv.org, Organic Eprint та ін.), а також системи, що підтримують концепцію відкритого доступу до інформації (Open Access Initiative, DOAJ і т. ін.).

6. Бібліотечні інформаційно-пошукові системи, веб-портали бібліотек, інформаційних центрів та установ. 7. Спеціалізовані системи пошуку наукової інформації в Інтернеті (Scopus, Web of Science, Scirus, PubMed, ScholarGoogle, Windows Live Academic Search, ScienceResearch.com, CiteSeer.IST, Ingenta-Connect, InfoTrieve та ін.).

WorldWideScience.org – глобальний науковий портал, що дозволяє здійснювати пошук у національних та міжнародних наукових базах даних та порталах.

[Scirus](#) Універсальна наукова пошукова система, націлена на пошук винятково наукової інформації, здійснює повнотекстовий пошук по статтях журналів більшості великих іноземних видавництв (біля 17 млн. статей), статтям у великих архівах статей і препринтів, науковим ресурсам Internet (більше 250 млн. проіндексованих сторінок).

[BASE: Bielefeld Academic Search Engine](#) Одна з найбільших у світі пошукових систем, спеціалізованих на пошуку наукових документів відкритого доступу в Інтернеті. Оператором BASE є бібліотека університету Білефельд (Німеччина).

[Google Scholar](#) Пошукова система по науковій літературі. Включає статті великих наукових видавництв, архіви препринтів, публікації на сайтах університетів, наукових товариств та інших наукових організацій. Розраховує індекс цитування публікацій і дозволяє знаходити статті, які містять посилання на ті, що вже знайдені. До бази даних наукової пошукової системи входять як документи, що знаходяться у відкритому доступі, так і матеріали, доступні винятково за передплатою.

4. Порядок обробки та групування інформації.

Етапи вивчення наукових джерел інформації можна поділити на:

– загальне ознайомлення з вирішенням наукової проблеми;

- побіжний перегляд відібраної літератури і систематизація її відповідно до змісту роботи і черговості вивчення, опрацювання;
- читання за послідовністю розміщення матеріалу;
- вибіркове читання окремих частин;
- виписування потрібного матеріалу для формування тексту науково-дослідної роботи;
- критичне оцінювання записаного, редагування і чистовий запис як фрагменту тексту наукової роботи (статті, монографії, курсової (дипломної) роботи, дисертації тощо). Можлива дещо інша методика опрацювання літературних джерел.

Аркуш паперу ділять пополам вертикальною рисою. З лівої сторони записують зміст прочитаного, а з правої – свої зауваження з виділенням особливо значущих визначень, формулювань. Слід указувати не лише бібліографічний опис джерел, а й шифри предметних рубрик, які відповідають розділу наукової роботи, не випадково завжди говориться про необхідність читання "з олівцем в руках". Ведення записів при читанні літератури є обов'язковим, воно сприяє кращому засвоєнню прочитаного. Головне – зафіксувати уявлення про дане джерело інформації і по можливості передбачити майбутню потребу в даних, які містяться в книзі і в межах розумного взяти із неї все, що може знадобитися в подальшій роботі. Існують практичні прийоми, які спрямовані на те, щоб записи в процесі читання відбирали найменше часу і щоб потім ними можна було легко скористатися. Якщо книга особиста, то записи можна робити прямо на полях, маючи при цьому свою систему умовних позначок.

Зазвичай застосовують три групи знаків:

- знаки схвалення окремих висловів в текст (підкреслення, знаки оклику);
- знаки нерозуміння, заперечення – хвилясте підкреслення, запитальні знаки, слова: для чого? як? звідки це? або посилання на іншу сторінку тексту;
- знаки доповнення – для фіксування додаткової інформації, пропозицій читача (пунктирна лінія, записи типу: "див. також").

Потрібно використовувати записи в робочих зошитах, а краще на окремих аркушах, чи картках. Зазвичай виписують лише найбільш суттєве для даної книги чи статті і те, що викликає певну професійну цікавість та особистий інтерес. Щоб уникнути повторень, записи треба проводити після ознайомлювального "швидкого" читання. При швидкому читанні книги можна робити паперові заставки в тих місцях, які здаються на перший погляд особливо цікавими. Записи по ходу читання повинні бути зручними для використання і кваліфікованими. Можна робити це і комп'ютерним способом.

У роботі з джерелами, накопиченні фактів потрібно прагнути до лаконізму, використовуючи різного виду скорочення і символи. Розташування записів допомагає з'ясуванню логічних зв'язків між окремими поняттями, їх ієрархію, виділення заголовків, ключових слів, розчленування тексту, підкреслювання, нумерація, різні кольори тощо.

Великі переваги має картотечна форма запису, коли кожен запис робиться на окремій картці з міцного паперу або картону. Кожна така картка

використовується для записів з одного питання, розглядається, як одиниця, що має своє місце в науковій роботі.

Особливою формою фактичного матеріалу є цитати – це дослівний уривок твору, чийсь вислів, що органічно вписується в текст наукової роботи як підтвердження чи заперечення певної думки. Тут потрібна особлива старанність, бо будь-яка недбалість у виписках даних повертається втратою додаткового часу на уточнення думки автора. Часто буває так, що окремі думки передаються своїми словами без дослівного виписування цитат. Виходячи з їх змісту, автор здійснює аналіз і синтез, будує систему обґрунтованих доказів. Цитати використовуються і для підтвердження окремих суджень, які висловлює дослідник.

При цитуванні джерел слід дотримуватись правил:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз "так званий";

- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручення думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело, ставиться порядковий номер за переліком літературних джерел з виділенням у квадратних дужках;

- при непрямому цитуванні (переказі думки), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, конкретним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;

- цитати мають органічно "вписуватись" в контекст наукової роботи.

Досить складною роботою при виконанні наукового дослідження є огляд літератури з проблем. Щоб уникнути примітивності і помилок в аналізі літератури слід уважно систематизувати погляди вчених в такому порядку:

- сутність даного явища, процесу (позиція декількох авторів збігається в такому то аспекті);
- що становить зміст даного процесу чи явища (його компоненти, ланцюги, стадії, етапи розвитку);
- погляди вчених з приводу шляхів вирішення даної проблеми на практиці (хто і що пропонує);
- які труднощі, виявлені в попередніх дослідженнях, трапляються в практиці;
- які чинники, умови ефективного розвитку процесу чи явища в даній галузі виділені вченими.

Огляд джерел дає змогу визначити новий напрям наукового дослідження, його значення для розвитку науки і практики, актуальність теми. Огляд літературних джерел дає можливість виявити професійну компетентність

дослідника, його особистий внесок в розробку теми порівняно з уже відомими дослідженнями.

Вивчення літератури здійснюється не для запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої інформації і вироблення власної концепції, що може стати самостійною публікацією автора.

Оформлення посилань на використані джерела повинно бути здійснено відповідно до національного ДСТУ 8302:2015 і міжнародних стандартів у цій сфері. Правильний опис використаних джерел у списках бібліографічних посилань (Reference List) є запорукою того, що цитовану працю буде враховано під час оцінювання наукової діяльності її авторів, організації, країни. Коректне цитування сприяє цитованості автора і відповідає принципам академічної доброчесності.

Посилання в тексті слід позначити номерами джерел, за якими вони зазначені у "Списку використаних джерел", їх виділяють квадратними дужками. Наприклад, "...у працях [1-3, 18, 57] приділено особливу увагу дослідженням цього аспекту проблеми".

Якщо наводять цитату або статистичні дані з джерела з великою кількістю сторінок, крім номера зазначають сторінку, де взята цитата, наприклад: "...на думку американського фахівця Ф. Котлера доцільно виділити такі етапи проведення маркетингового дослідження [12, с. 48]...".

Джерела, з яких запозичені таблиці та рисунки подають безпосередньо після таблиці, та рисунків. Далі залишають два інтервали та продовжують текстову частину. Посилання на рисунки, таблиці та формули в дипломній роботі вказують їх порядковим номером, наприклад: "на рис. 1.2 можна побачити..." / "повернемося до табл. 1.4..." / "розрахуємо за формулою (3.1)...". Відомості про джерела, які включені до списку, необхідно подавати згідно з вимогами державного стандарту.

В кінці кожної роботи після висновків подається список використаних джерел. Джерела можна розміщувати в списку одним із таких способів:

- у порядку назви посилань у тексті (найзручніший);
- в алфавітному порядку перших літер прізвищ авторів або назв;
- у хронологічному порядку.

Списки посилань за міжнародними стандартами («Reference List») оформлюються за Harvard Referencing Style.

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, відбиває самостійну творчу роботу автора і свідчить про рівень проведеного дослідження.